

Açlık, Zekât ve Piyasa Ekonomisi

Atilla Yayla

111

Piyasa

Radikal'de 28 Kasım 2001'de yayımlanan ("Ramazan Ayı, Yoksulluk ve Piyasa Ekonomisi" başlıklı) bir yazımda, dinî veya lâdînî motivasyonlardan kaynaklanan hayır faaliyetlerinin yoksulluğun acılarını ve kötü sonuçlarını hafifletmek bakımından çok yarar sağladığını, ancak, fakirliğin asıl çözümü olamayacağını, esas çözümün piyasa ekonomisinin yaratacağı zenginlikte yattığını ifade etmiştim. Zaman yazarlarından Ali Bulaç, 8 Aralık'ta "Zekât ve Liberal İddia" başlıklı yazısında bu yaklaşımı eleştirdi. Bu çok önemli konunun tartışmaya açılmasından büyük memnuniyet duymakla beraber, görüşlerimin anlaşılmadığını ve söz konusu cevabî yazının meselenin özüne nüfuz edemediğini üzüntüyle gördüm. O yüzden, yoksulluk, dinler, hayır faaliyetleri ve piyasa ekonomisiyle ilgili bazı görüş ve tespitlerimi aşağıdaki gibi özetlemek istiyorum:

1. Söz konusu yazımda hayır faaliyetlerinin "pek işe yaramadığı"nı değil, aksine, çok yararlı olduğunu, ancak, yoksulluğun nihai çözümünü teşkil etmediğini ve edemeyeceğini belirttim. Aynı görüşü savunmakta hâlâ ısrarlı oluşumun sebeplerini aşağıda sıralayacağım. Burada hatırlatmak istediğim, hayır faaliyetlerini dinî ve dinî hayır faaliyetlerini de İslâmî hayır faaliyetleriyle sınırlamadığımdır. Hangi güdüden kaynaklanırsa kaynaklansın, hayır faaliyetleri, özü itibarıyla, asil ve insanlığa faydalıdır. Fakat, takdir edilir ki, hayır yapmak sadece dindarların ve dindarlar arasında da yalnızca Müslümanların tekelinde değildir. Pek çok ateist ve hümanist hayırsever vardır. Ayrıca, Hristiyanlığın tarihi de, İslâm tarihi gibi, inşanda şaşkınlık ve hayranlık uyandıran hayırseverlik örnekleriyle doludur.

2. Hayır faaliyetleri kendi başına iyidir, ama klâsik bir iktisadî faaliyet türü değildir. O yüzden fakirliği çözemez. Bu çerçevede ne İslâm'ın ne de Hristiyanlığın teşvik ettiği hayır faaliyetleri, bir hayır işi değil ibadet gibi algılandıkları dahi, fakirlik problemini hallededebilmektedir. Müslümanların zekâtın fonksiyonlarının bilincine varmaları ve onu bir "toplumsal zorunluluk" gibi algılamalarının ve bu zorunluluğun gereklerini yerine getirmelerinin fakirlik sorununu çözeceği tamamen bir varsayımdır. Üstelik fazlasıyla hayalci bir varsayımdır. Bu varsayımın

temel hatası iktisadın temel aksiyomunun kıtlık olduğunu ve fakirliğin bu kıtlık vakiasının yansımalarından birini teşkil ettiğini bilmemesidir.

3. Fakirlik, iyi paylaşamamakla yahut dağıtımın “doğru” ve “adil” olmamasıyla değil, özünde, iyi, ucuz ve çok üretememekle ilgilidir. Çok üreten ülkeler zengin, az üreten ülkeler fakirdir. Bu iktisadî hayatın bir gerçeğidir; hoşunuza gitmeyebilir, fakat onu değiştiremezsiniz. Zekât, dinî bir emir veya ibadet olarak, bir üretim değil bir dağıtım yöntemidir. Ancak, bir kimsenin bir şeyi dağıtması için önce dağıtılacak şeyin var olması, sonra, dağıtacak kişinin ona sahip olması gerekir. Nitekim, bu yüzden, zekât yoksulların değil varlıklıların dinî görevidir. Zekât verme mükellefiyetindeki insanların ortaya çıkması, bir kısmı fakirlere dağıtılacak olan şeylerin üretilmesiyle, var edilmesiyle, varlık alanına sokulmasıyla mümkündür. Olmayanı dağıtmak Allah’a mahsustur. Dolayısıyla, zekâtın kendisi bile iktisadî süreçlere tâbidir. Piyasa ekonomisi gibi zenginlik üreten bir sistemde zekat verebileceklerin, piyasayı boğan abartılmış gönüllü veya zorlamacı/baskıcı dayanışmacı sistemlerdeyse zekâta muhtaç olanların sayısı artar. Daha çok zekât dağıtılmasını isteyenlerin bu durumda piyasa ekonomisini savunması gerekir.

4. Şu basit gerçek nedense bir türlü görülmek istenmemektedir: İktisadî hayat üretim ve dağıtım olarak kesinkes birbirinden ayrılabilir iki veçheye sahip değildir. Üretim yapılan yerde aynı anda dağıtım da gerçekleşmektedir. Modern refah devleti toplumsal gruplar arasında kısmî gelir yeniden dağıtım yapan bir devlettir, ama dağıtımın hem bir sınırı olmak zorundadır hem de dağıtım zaten piyasanın yarattığı zenginlik sayesinde mümkündür. Yani, “sosyal devlet” denilen şey piyasa ekonomisinin bir alternatifi değil, piyasa ekonomisinin ortaya çıkmasını sağladığı muhteşem zenginlikle tercih yelpazesine giren bir siyasî-sosyal yöntemdir. Fakir bir ülkede “sosyal devlet” olamayacağı gibi, tam “sosyal devlet” olan sosyalist ülkeler de önce vatandaşlarını yoksulluk ve sefalet dağıtımında eşitlemiş, sonra muhteşem bir sessizlikle çökmüştür. Özetle, “sosyal devlet” bir iktisat modeli değil, bir siyasî tercihtir, ama sınırları ve sınırlılıkları olan bir tercihtir. Kaldı ki, Batı’daki refah devleti/sosyal devlet uygulamalarının yarattığı sosyal, ekonomik ve ahlâkî tahribatla meşgul olan ciltlerce eser vardır. Bu tahribatın en önemli tezahürleri arasında dinî/sosyal kaynaklı dayanışmanın crimesi ve yerinin soğuk ve müsrif bir devlet korumacılığı tarafından alınması önemli bir yer tutmaktadır.

5. Dünyada özürlü insanların olması, bunların %20’sini teşkil eden 100 milyon kişinin iyi beslenememekten bu duruma düşmesi elbette kötüdür. Keza, başkalarının da dile getirilen çocuk ölümleri, milyonlarca insanın temiz içme suyuna sahip olamaması, yüz milyonlarca insanın günde 1 dolardan daha az bir gelire geçinmek zorunda kalması da kötüdür. Ama bunların sorumlusu piyasa ekonomisi değildir. Tam da tersine, piyasa ekonomisi bu sorunların etkili çözüm yollarından biridir. Piyasa ekonomisi, özürülülerin hayatını rahatlatarak keşif ve icatların yapılacağı, hastalıkları önleyecek aşuların geliştirileceği, derin zeminlerden içme suyunu çekip çıkartacak pompaların üretilceği, kirli suların depolanıp ila-

lanarak temizlenmesini sağlayacak cihazların yapılacağı, bu suları dağıtacak boruların imal edileceği... vasatı hazırlayan ekonomik yapılanmadır. Piyasa ekonomisi gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan icat ve cihazları en etkili ve en hızlı biçimde geliştirmekte olanlara/fakirlere götüren iletim/taşıma aracıdır. Dünyanın değişik yerlerindeki açlıkların, fakirliklerin sebebi, piyasa ekonomisinin oralardaki mevcudiyeti değil, oralara girememesidir.

6. Hollanda'da 23 milyon ev hayvanının beslenmesi ve millî gelirin %19'unun bu hayvanlara harcanmasıyla her yıl, 15 milyonu çocuk, 50 milyon kişinin açlıktan ölmesi arasında anlamlı bir bağlantı yoktur. Arada varıldığı iddia edilen bağ hiçbir rasyoneliteye ve nedenselliğe dayanmamaktadır ve bir yönüyle hislere hitapla zayıf bir tezi destekleme atağından/kurnazlığından bir yönüyle de ulusal ölçekte bile derin açmazları bulunan sosyal adalet teorisini uluslar arası ölçüğe taşıma bilinçsiz çabasından ibarettir.

Kişiler kendi imkânlarıyla evcil hayvan besleme hakkına elbette sahiptir. Onlara bu şansı veren yine piyasa ekonomisidir. Piyasa ekonomisinin yarattığı yüksek refah sayesinde insanlar ev hayvanı besleme, onların arkadaşlığından zevk alma fırsatı bulmaktadır. Evde hayvan beslemek size gayri ahlâkî ve hatta ahmakça gelebilir, ama kendi tercihlerinizi başkalarınınkine üstün kılma hakkı vermez. Kaldı ki çok sayıda hayvan beslenmesi yalnızca millî gelirin %19'unun hayvanlar için harcandığını göstermez, aynı zamanda ev hayvanları sayesinde Hollanda'nın %19 daha fazla üretim yaptığını gösterir. Bu %19 sırf hayvanların "mideye indirdiği" para olarak yorumlanamaz. Çünkü o, hayvan gıdası üreten ve dağıtan binlerce tesis, işçi, işveren, dükkan sahibi ve hayvan sağlığıyla uğraşan binlerce baytar, bakıcı, ilaç, klinik ve bunlardan toplumun başka katmanlarına uzanan muazzam bir iktisadi ağ demektir. Binlerce kişi bu ekonomik ağ içerisinde istihdam edilir, üretir, hayatını sürdürmek için gerekli olan geliri kazanır..

7. Zengin ülkeler "sosyal devlet" oldukları, zekat dağıttıkları veya kilisenin hayır buyruk ve telkinlerine iyi uydukları için zengin olmamıştır. Onların zenginliğinin kaynağı üretimdir. Söz konusu yazıda bahsedilen ülkeler üzerinde duralım. Almanya 80 milyonluk nüfusuyla 2 trilyon dolarlık, Hollanda ise 15 milyonluk nüfusla 400 milyar dolarlık ekonomiye sahiptir. Hollanda'nın 400 değil de, Türkiye'ye oranlı şekilde, 60 milyar dolarlık hasılası olsaydı 23 milyon ev hayvanını besleyemezdi. Keza, İngiltere yılda 80 milyar pound (120 milyar dolar) refah harcaması yapabiliyorsa, 55 milyon nüfusla yaklaşık 1.5 trilyon dolarlık hasılaya sahip olduğu içindir. Ya Türkiye? 65 milyon nüfus ve 150 milyar dolarlık ekonomi. Böyle bir ülke zenginliğe ulaşabilir mi? Her zengin müslüman tam olarak zekatını verse elbette iyi olur. Ama bu bizi bir İngiltere yapmaz. Zekat eninde sonunda çeşitli toplumsal kesimler arasında bir gelir transferidir. Gelir transferinin miktarını belirleyen en önemli faktör ekonominin genel hacmidir. Bu transferi nasıl yaparsanız yapın, sonuçta ekonominin hacmi fazla değişmez. Oysa, zenginleşen, yani, meselâ, 150 milyar dolardan 250, 350, 550 milyar dolara doğru çıkan bir ekonomide gerek zekat gerekse başka gelir transferleri biçiminde dağıtılacak paranın miktarı hızla artar.

8. Fakirlik mutlak değil nisbî bir problemdir. Bunun anlamı fakirliğin ölçü ve derecesinin çağdan çağa ve ülkeden ülkeye değişebileceği ve fakirlik probleminin mutlak değil nisbî olarak çözüleceğidir. Dünyanın hiçbir döneminde ve hiçbir yerde fakirlik tam olarak halledilememiştir, büyük bir ihtimalle bundan sonra da halledilemeyecektir. Ama tarih şahittir ki, fakirlik probleminin nisbî çözümünde en başarılı olmuş model piyasa ekonomisidir. Bu bir varsayım değil, bir hakikattir. İki yolla bunu daha iyi görebiliriz: İlk olarak, bugünün zengin ülkelerinin meselâ batı Avrupa'nın tarihini inceleyerek. Bunu yaptığımızda 1750'lerden, yani endüstri devriminin başlaması ve piyasa ekonomisinin filizlenmesinden itibaren bu ülkelerin tarihin gördüğü en büyük zenginleşme sürecini yaşadıklarını kavrarız. İkinci olarak, gerek 1750'lerden itibaren piyasa ekonomisi olmayan ülkelerin gerekse 20. yüzyılda piyasaya kesin reddiye olarak ve piyasadan daha fazla zenginlik yaratma iddiasıyla doğan ve onun yerini doldurmaya talip olan sosyalist ekonominin kitleleri içine tıktığı fakirlik cenderesini veya yarattığı durağanlık ve sömürüyü inceleyerek piyasa ekonomisinin değerini anlarız. Ne yani, fakirliği piyasa ekonomisi değil, başka bir model mi çözdü? Fakirliği önlemede İsviçre değil, Azerbaycan mı; Japonya değil Çin mi; Federal Almanya değil Doğu Almanya mı, İtalya değil Mısır mı daha başarılı oldu?

9. Piyasa ekonomisine ve liberalizme saldırmak isteyenlerin ikide bir ABD'yi örnek vermesinden artık gına geldi. Bir defa bu tavırdaki genel çelişki müthiş. Piyasa ekonomisinin hasımları bir taraftan ABD'ye saldırıyor, diğer taraftan aynı kategorideki İngiltere ve Almanya'yı örnek veriyor, sonra aynı grupta yer alan Hollanda'yı eleştiriyor. Tutarsızlık o kadar büyük ki meselâ Hollanda'nın da aynı zamanda çok büyük refah harcamaları yapan bir sosyal devlet olma yanı bulduğu görülüyor. Yani her yere parça parça bakma, işine geleni alma gelmeyenleri görmezden gelme taktiği izleniyor...

ABD ne liberalizmin ne de piyasa ekonomisinin ideal modelidir. ABD'nin liberal açıdan iyi yanları yanında kötü yanları da vardır. Bugünkü ABD 19. yüzyıldaki ABD'den daha kötüdür. Ama nedense, ABD'den hareketle liberallere saldıranlar hem liberallerin ABD'nin kayıtsız şartsız savunucusu olmadığını hem de bu ülkenin kötü yanları ve hataları yanında iyi taraflarının da bulunduğunu görmemekte veya görememektedir.

Evet, bir çok hataları ve başarısızlıkları vardır. Ama ABD aynı zamanda dünyanın en zengin ülkesidir. Ekonomisinin hacmi 10 trilyon dolardır. Dünya'daki toplam üretimin dörtte biri ABD tarafından yapılmaktadır, yani bu ülke çok, etkin ve ucuza ürettiği için zengindir. Buna karşılık ABD'de de nisbî yoksulluk problemi vardır. Evsiz barksız kimseler, sokakta yatanlar mevcuttur. Ama bunu devletin veya zenginlerin umursamadığı yargısı temelsizdir. ABD, dünyada en çok "sosyal refah" harcaması yapan devletlerdendir. Bu harcamalar bazen işe yaramakta bazen beklenenin tersine sonuçlar vermektedir. ABD'de evsizlik veya sokakta yaşama ise, hayli kompleks ve çok yönlü bir meseledir ve üstün körü konuşup ahkâm kesenleri mahcup edecek ince detaylara sahiptir. Zenginlerin yoksullara ve yok-

sulluğa ilgisizliği iddiası da gayri ciddidir; zira bazı ABD'lilerin de aynı doğrultuda şikayetçi olduğu ABD, rakamlara göre, dünyanın en hayır sever ülkesidir. Bu ülkede her yıl insanlar 100 milyarlarca doları hayır faaliyetlerine aktarmaktadır. ABD'de kayıtlara geçen hayra aktarılmış para miktarı ortalama yıllık 300 milyar dolar (yani 2 Türkiye ekonomisi) büyüklüğündedir (Yani ABD ekonomisinin 13'de 1'i). Bu ülkede değişik gelir ve zenginlik seviyesinden milyonlarca insan (ortalama 90 milyon kişi) kiliselere, camilere, sinagoglara, AIDS ile mücadele eden vakıflara, kimsesiz çocuklara bakan derneklere ve buna benzer binlerce sosyal amaçlı sivil kuruluşa devamlı para aktarmaktadır. Bunun da özünde, ekonominin genel zenginliği yatmaktadır. ABD'nin ekonomik hacmi 10 trilyon değil de, yine Türkiye'ye oranla, 500 milyar dolar olsaydı, herhalde hayır faaliyetlerine 300 milyar dolar harcanmazdı.

10. Liberal felsefe insan haklarını koruma, anayasa ve sınırlı yönetimi tesis etme yanında zenginliğe giden yolun da ta kendisini teşkil etmektedir. Liberal felsefeyle zenginleşenlerin "kazanç ve sermaye hırsları dizginlenemez" olduğu iddiası son derece temelsizdir ve yukarıda bir kısmını aktardığımız olguların inkârıdır. Zira, liberal felsefenin hakimiyeti aynı zamanında zekat verme ve alma özgürlüğünün ön şartıdır. Yoksullara karşı en duyarlı olanlar insana bir dine, inanca, etnisiteye mensubiyetten dolayı değil, insan olarak değer veren ve insanların insan kardeşlerine yardım etmek için gerekli imkânlarla ulaşmalarını sağlayacak kuralları ve zeminleri savunanlardır. Sırf iktisadî modeller açısından bakıldığında yoksulun en fazla dostu olan ekonomik sistem piyasa ekonomisidir. Piyasa ekonomisi en eski, en etkili ve en kalıcı beşerî dayanışma tarz ve sürecidir. Dünyanın bazı yerlerinde insanlar fakir veya açsa bunun sebebi oralarda piyasa ekonomisi bulunması değil, piyasa ekonomisinin namevcudiyetidir. Dünya bir bütün olarak iki asır öncesinden daha zenginse ve genel olarak tarih boyunca insanlığın en büyük problemi olagelen açlık -fakirlik değil, düpedüz açlık- büyük ölçüde sorun olmaktan çıktıysa, bu başarıdaki en büyük pay piyasa ekonomisindedir.